

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતે ॥

હરિભક્ત-સંપર્ક કાર્યકર અધિવેશન - ૨૦૧૭

પ્રસંગ કથન
સ્પર્ધા

: સત્સંગ પ્રવૃત્તિ - મધ્યસ્થ કાર્યાલય :
શાહીબાગ રોડ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪

● પ્રસંગ કથન સ્પર્ધા રૂપરેખા ●

સ્પર્ધકે ‘ગુણાતીતાનંદ સ્વામી’ એ પ્રવીણ પરીક્ષાનું પુસ્તક (૧૦મી આવૃત્તિ : ફેબ્રુઆરી-૨૦૧૩)માંથી આ પુસ્તિકામાં આપેલ ૧૦ પ્રસંગોમાંથી કોઈ બે પ્રસંગો તૈયાર કરવાના રહેશે. જેમાંથી કોઈ એક પ્રસંગ પૂછાશે.

પ્રસંગ કથનની સમય મર્યાદા ૩ થી ૫ મિનિટની રહેશે. એટલે કે સ્પર્ધકે ઓછામાં ઓછું ૩ મિનિટ અને વધુમાં વધુ ૫ મિનિટ બોલવાનું રહેશે. ત્રીજી મિનિટે પ્રથમ ઘંટડી વાગશે અને પાંચમી મિનિટે બીજી ઘંટડી વાગે કે તુરત જ રજૂઆત પૂરી કરવાની રહેશે.

- ગુણપ્રદાન પદ્ધતિ : પ્રસંગની પ્રમાણભૂતતા - ૨૦
રજૂઆતની શૈલી - ૩૦
ઘટનાક્રમ - ૧૦
ભાવાર્થ અને બોધ - ૨૦
પ્રસંગની પુષ્ટિ - ૧૦
સમગ્ર અસર - ૧૦
કુલ ગુણ - ૧૦૦

● ગુણપ્રદાન પદ્ધતિની સમજૂતી ●

(૧) પ્રસંગની પ્રમાણભૂતતા (૨૦ ગુણ) : આ સાથે આપેલ પ્રસંગો પ્રમાણભૂત જ છે, પરંતુ રજૂઆતમાં એ પ્રમાણભૂતતા જળવાવી જોઈએ. નક્કી કરેલ પ્રસંગની વિગતો જેમ કે સ્થળ, વ્યક્તિઓના નામ, વ્યક્તિઓ દ્વારા બોલાયેલા વાક્યો, સમય, ઘટનાઓ વગેરે પ્રસંગમાં આપ્યા મુજબ યોગ્ય રજૂ થાય છે કે નહિ તેને આધારે ગુણ પ્રાપ્ત થશે. વર્ણન પોતાની ભાષામાં થઈ શકે પરંતુ ઉપરોક્ત વિગતો ચોક્કસ હોવી જરૂરી છે.

(૨) રજૂઆતની શૈલી (૩૦ ગુણ) : રજૂઆતના ગુણ નીચેના મુદ્દાને લક્ષમાં લઈ મળશે.

(૧) સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર (સ્વાભાવિકપણે થતા પ્રાદેશિક ઉચ્ચાર અયોગ્ય ન

ગણાય.) (૨) આરોહ-અવરોહ (૩) યોગ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ અને વાક્યમાં શબ્દોનો યોગ્ય જગ્યાએ ઉપયોગ (૪) વાક્યની ગોઠવણી (૫) સાતત્ય (ફલ્યુઅન્સી) (૬) આંખ દ્વારા સંપર્ક (૭) ચહેરાના હાવભાવ (૮) હાથનું હલનચલન (૯) અલ્પવિરામ અને પૂર્ણવિરામ આગળ યોગ્ય વિરામ વગેરે.

ઉપરોક્ત મુદ્દાઓનું યોગ્ય, સપ્રમાણ સંકલન થયું છે કે નહિ તે અનુસાર રજૂઆતની શૈલીના ગુણ નક્કી થશે. હાવભાવ તથા બોલવાનો પ્રવાહ સાહજિક હોય તે વધુ સારું કહેવાય. અતિશય નાટકીય હાવભાવ તથા બોલવાની શૈલી યોગ્ય ન કહેવાય.

(૩) **ઘટના ક્રમ (૧૦ ગુણ) :** પ્રસંગમાં બનેલી ઘટનાઓ તેના યોગ્ય ક્રમમાં રજૂ થાય છે કે નહિ તેના આધારે ગુણ પ્રાપ્ત થશે. ક્યારેક વૈવિધ્ય કે રસ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઘટનાઓનો ક્રમ બદલીને રજૂઆત કરવામાં આવે છે તે માન્ય ગણાય. પરંતુ સમગ્ર પ્રસંગ સમજવામાં તકલીફ થાય એ રીતે ઘટનાક્રમ અવળ-સવળ થઈ જાય તે યોગ્ય ન ગણાય.

(૪) **ભાવાર્થ અને બોધ (૨૦ ગુણ) :** પ્રસંગ કહેવાઈ ગયા પછી એ પ્રસંગના ભાવાર્થ અને બોધની સ્પષ્ટ તારવણી જરૂરી છે. બોધ જેટલો સ્પષ્ટ રીતે રજૂ થાય તેના આધારે ગુણ મળશે.

પ્રસંગ કથનમાં ક્યારેક પ્રસંગના ભાગ રૂપે જ બોધ રજૂ કરવામાં આવે છે. તો ક્યારેક પ્રસંગ આખે આખો કહી દીધા પછી અંતે તેનો બોધ વર્ણવવામાં આવે છે. પ્રસંગમાંથી તારવેલો બોધ યોગ્ય છે કે નહિ તેને આધારે તથા તે બોધ કેટલી સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરી શક્યા છે તેને આધારે ગુણ પ્રાપ્ત થશે. ક્યારેક પ્રસંગમાં વચ્ચે ગૌણ બોધ પણ રજૂ કરવામાં આવે છે. જે રજૂ કરનારની વિશિષ્ટ આવડત કહેવાય.

(૫) **પ્રસંગની પુષ્ટિ (૧૦ ગુણ) :** મૂળ પ્રસંગને કે તેના બોધને પુષ્ટ કરવા એ જ વિષયને અનુરૂપ એક કે બે દૃષ્ટાંતો, પ્રસંગો તથા એક બે પ્રમાણો આપવાથી પ્રસંગ વધુ અસરકારક બને છે. પ્રસંગની પુષ્ટિ માટે આપેલાં ટૂંકા પ્રસંગો, દૃષ્ટાંતો કે પ્રમાણો પ્રમાણભૂત હોવાં જોઈએ. તથા પ્રસંગમાંથી તારવેલ બોધને અનુરૂપ હોવા જોઈએ. તેને આધારે ગુણ મળશે.

પ્રસંગ - ૧ : સદ્ગુરુ કોણ ? (રાઠોડ ઘાઘલને ત્યાં ફૂલદોલ ઉત્સવ)

મહારાજની આજ્ઞાથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી શરૂઆતમાં મુક્તાનંદ સ્વામીના મંડળમાં ફરતા. તે સમયમાં સંવત ૧૮૬૭ના ફાગણ માસમાં મહારાજે સારંગપુરમાં રાઠોડ ઘાઘલને ત્યાં ફૂલદોલનો ઉત્સવ કર્યો. દેશોદેશથી સંત-હરિભક્તનાં મંડળો આવ્યાં. રંગે રમવાની તૈયારી થઈ રહી હતી. તે પહેલાં મહારાજ કોઈ અલૌકિક હેતુથી કબીરનું હોરીનું પદ બોલવા લાગ્યા :

‘જોગિયા ટાળત જનમ કેરા ફાંસલા રે, પ્રેમના પ્યાલા જોગિયા, જુગ જુગ જીવ સો જોગિયા.’

મહારાજ ગાતા જાય ને સંતો ઝીલતા જાય. વળી, આગળ મહારાજ ઝિલાવતા જાય :

‘કોટિ કૃષ્ણ જોડે હાથ, કોટિ વિષ્ણુ નમે માથ, કોટિ શંકર ધરે ધ્યાન, કોટિ બ્રહ્મા કથે જ્ઞાન, સદ્ગુરુ ખેલે વસંત.’

આ કડી આવતાં, રાસ રમતા મહારાજ એકાએક અટક્યા ને પોતાના હાથમાં જે રમવાની છડી હતી તે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની છાતીમાં અડાડી. પછી આનંદ સ્વામી તથા મુક્તાનંદ સ્વામીને પાસે બોલાવીને પૂછ્યું : ‘સ્વામી ! એવા સદ્ગુરુ કોણ ?’

ત્યારે સંતો એક સાથે બોલેલા કે ‘મહારાજ ! એવા સદ્ગુરુ તો આપ જ, બીજુ કોણ હોય ?’

મહારાજે સૌને શાંત કરી કૃપા વરસાવતાં જણાવ્યું કે ‘એ તો સદ્ગુરુનો મહિમા કહ્યો છે. અમે તો સર્વોપરી પુરુષોત્તમ નારાયણ છીએ. એવા સદ્ગુરુ તો આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી છે. આ હોરીનાં પદ કબીરે બનાવ્યાં છે તે કબીર અક્ષરબ્રહ્મને જ સદ્ગુરુ સાહેબ કહીને ભજતા હતા. તે અક્ષર ધામરૂપે અનંત મુક્તો અને પુરુષોત્તમને ધારી રહ્યા છે. તે આજે અમારી સાથે અમારી સર્વોપરી ઉપાસના પ્રવર્તાવવા સદ્ગુરુરૂપે પ્રગટ થયા છે. આ હોરીમાં જે મહિમા કહ્યો છે તે તેમનો જ છે અને અમે તો તેમનાથી પર અને તેમના સ્વામી અને તેમને પણ ઉપાસના કરવા યોગ્ય, પુરુષોત્તમ નારાયણ છીએ.’

મહારાજના મુખે સ્વામીના આ અતિ અપાર મહિમાની વાત સાંભળી સૌ

સંતોને આશ્ચર્ય થયું, કારણ કે નાની ઉંમરના ને સદા સેવકભાવે વર્તનારા સ્વામીનો આ મહિમા સૌને સહેજે કેમ સમજાય ?

પ્રસંગ - ૨ : દર્શનનો ખપ

મહાપુરુષોનું જીવન જ એમનો મહિમા છે. શ્રીજી મહારાજે વર્ણવેલા સ્વામીના અલૌકિક ગુણોનું દર્શન અનેક પ્રસંગોએ તાદૃશ થતું હતું.

સંવત ૧૮૬૮ની એ સાલ હતી. એક કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિએ, ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસતો હતો. આકાશ વાદળાંઓથી ઘેરાયેલું હતું. વચ્ચે વીજળીના ઝબકારા ને મેઘના કડાકા થતા હતા. સૌ સંતો મહારાજનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન અને સમાગમનું સુખ લઈ પોતપોતાના આસને પાછા ફર્યા હતા. આ વખતે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એક ઓરડાની ભીંતે જરા ઓથ હતી ત્યાં વરસાદથી કંઈક બચતા મહારાજનાં દર્શનની અભિલાષાએ ચક્રોરની માફક નેવા નીચે અર્ધભીજાંતા ઊભા હતા.

એવામાં મુક્તાનંદ સ્વામી કંઈક કારણસર ઓરડા બહાર આવ્યા અને કોઈકને ત્યાં ઊભેલા જોયા. એટલે પૂછ્યું કે ‘કોણ છે એ ?’

સ્વામીએ નમ્રભાવે ધીરેથી જવાબ આપ્યો કે ‘એ તો હું નિર્ગુણાનંદ. મહારાજ દરબારગઢમાં વાત કરવા ગયા છે, તે પાછા પધારે ત્યારે દર્શનની ઝાંખી થઈ જાય એ આશયે અહીં ઊભો છું.’

મહારાજનાં દર્શન માટે સ્વામીની આવી તીવ્ર આસક્તિ જોઈ મુક્તાનંદ સ્વામી વિસ્મય પામ્યા. પોતે મનોમન વિચારવા લાગ્યા કે ‘અહો ! આમની શ્રદ્ધા તો જુઓ ! નથી દેહની દરકાર કે નથી નિદ્રાની જરૂર ! વળી, મહારાજની મૂર્તિને અખંડ અંતરમાં દેખે છે તો પણ પ્રત્યક્ષ દર્શનની કેટલી તાણ છે ?’ એમ વિચાર કરતાં મુક્તાનંદ સ્વામી તો ઓરડામાં ગયા.

સ્વામી તો અર્ધભીજાયેલી સ્થિતિમાં, શીતળ પવનથી ધ્રુજતાં મોડી રાત સુધી ત્યાં ઊભા રહ્યા.

મહારાજ દરબારમાંથી ભગવદ્વાર્તા કરીને પાછા પધાર્યા ત્યારે વીજળીના પ્રકાશમાં મહારાજનાં દર્શનની ઝાંખી લઈ સ્વામી ગામ બહાર, ઘેલાને કાંઠે એક ઝાડ નીચે, થડની ઓથે જઈને સૂતા. તે વખતે ગઢપુરમાં મંદિર ન હતું.

મહારાજ ને મોટેરા સંતો દરબારમાં રહેતા ને બીજા સંતો અહીં-તહીં ઉન્મત ગંગાને કાંઠે કે ગામમાં દુકાનોને ઓટલે સૂઈ રહેતા.

યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ । એ યોગનું પરમ લક્ષ્ય સ્વામીને મહારાજની મૂર્તિમાં અખંડ સિદ્ધ હતું. તે છતાં મહારાજનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનની તેમને હંમેશાં તાણ રહેતી.

પ્રસંગ - ૩ : વૃત્તિનો નિરોધ (નીલ વાંદરો)

સંવત ૧૮૬૯ની સાલમાં કાઠિયાવાડમાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો હતો. દુકાળના ભારને હળવો કરવા મહારાજે, મુક્તાનંદ સ્વામીને બસો સંતના મંડળ સાથે સુરત મોકલ્યા. આ મંડળમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પણ હતા.

આ સંતોનો જ્યાં ઉતારો હતો, તે મકાનની સામે એક ખંડિયેર મકાનમાં, એક નીલ વાંદરું કોઈએ બાંધેલું હતું. વાંદરાની ચંચળતાથી સહેજે જ સૌની દૃષ્ટિ એ વાંદરા ઉપર પડતી.

એક રાત્રે કથાપ્રસંગે, મુક્તાનંદ સ્વામીએ સૌ સંતોને કહ્યું : ‘જુઓ, આપણી ઈન્દ્રિયો કેટલી બધી ચંચળ છે ! આપણને હંમેશાં તે છેતરે છે. સામેના મકાનમાં એક વાંદરું છે. તે તરફ દૃષ્ટિ કરવાની આપણે કાંઈ જરૂર નથી, છતાં આપણામાંથી કોઈ પણ એ વાંદરું જોયા વગર નહિ રહ્યા હોય. જેમણે ન જોયું હોય તે ઊભા થાય.’

મુક્તાનંદ સ્વામીનું એ વચન સાંભળીને સૌ સંતો સ્તબ્ધ થઈ ગયા ! આ સમયે તે બસો સંતોમાંથી ફક્ત એક ગુણાતીતાનંદ સ્વામી હાથ જોડીને ઊભા થયા. તે જોઈને મુક્તાનંદ સ્વામી અતિશય આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહ્યું : ‘અહો ! બસો સાધુમાં વૃત્તિના નિરોધવાળા એક તમે જ નીકળ્યા. મારી પોતાની પણ દૃષ્ટિ તે તરફ ગઈ છે.’

આ પ્રમાણે સ્વામીને અખંડ અંતઃદૃષ્ટિ રહેતી હોવાથી મહારાજની મૂર્તિ સિવાય બીજું કાંઈ તેમના અંતરમાં હતું નહિ. સ્વામીની બ્રહ્મસ્થિતિની મુક્તાનંદ સ્વામીએ ઘણી પ્રશંસા કરી.

સ્વામી હંમેશાં નાસિકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખતા અને શ્રીજી મહારાજની મૂર્તિ

સિવાય અન્ય કંઈ પણ દેખતા નહીં, કહેતાં અન્ય પદાર્થમાં એમની વૃત્તિ જતી નહીં. તેથી જેના ઉપર સ્વામીની દૃષ્ટિ પડતી, તેના અંતરના કમાંડ ખૂલી જતાં.

પ્રસંગ - ૪ : આજ્ઞાધારક

એક વખત મુકાતાનંદ સ્વામી સભા ભરીને બેઠા હતા. કથાવાર્તા થતી હતી. એક હરિભક્તે મહારાજના સમાચાર પૂછ્યા, કારણ કે તેમણે મહારાજ માટે તાજાં વાંસ, આદુ અને તીખાનું અથાણું તૈયાર કર્યું હતું, તે મોકલવાની તેમની ઈચ્છા હતી.

મુક્તાનંદ સ્વમી કહે કે ‘હમણાં મહારાજનાં કાંઈ સમાચાર નથી પણ ગઢડે હશે. મારે પણ ‘સતીગીતા’ નામનું પુસ્તક, જે મેં હમણાં જ પૂરું કર્યું છે, તે પ્રસાદી કરવા મોકલવું છે. કોઈ ઉત્સાહથી જાય તેવા સંતને મકલીએ.’

મુક્તાનંદ સ્વામીની ઈચ્છાથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તરત જવા તૈયાર થયા. સાથે જોડમાં એક ગોદડિયા શાતાનંદ નામના સંત પરાણે જવા તૈયાર થયા. તે કહે, ‘તમે કહેશો તો પણ જઈશ અને ના કહેશો તો પણ જઈશ.’

અથાણાંની ત્રણ બરણીઓ, સતીગીતાનું પુસ્તક, એક સુંદર સાદડી તથા બરફીની માટલી વગેરે લઈ સ્વામી તૈયાર થયા. સુરતના પ્રેમી હરિભક્તોએ પોતાના વતી મહારાજને ભેટવાની સ્વામીને ભલામણ કરી. મહારાજને સંભારતા રાત-દિવસ ચાલતા ચોથે દિવસે સ્વામી ગઢડે પહોંચ્યા. અહીં મહારાજ દુકાળને હિસાબે છાના રહેતા હતા. કોઈને પણ મળતા નહિ. સ્વામીએ ઘેલાકાંઠે ઉતારો કર્યો. જે કોઈ દરબારમાંથી આવે તેને પૂછે પણ પાકા સમાચાર મળે નહિ. છેવટે નાજા જોગિયાએ ખબર આપી કે ‘મહારાજ કારિયાણી જવાના છે માટે તમે ત્યાં પહોંચો.’

સ્વામી તો હોંશે હોંશે કારિયાણી આવ્યા. મહારાજને સંદેશો મોકલ્યો. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું નામ સાંભળી મહારાજે હેતથી બોલાવ્યા. સ્વામીને વસ્તાખાચરના દરબારમાં મહારાજનાં દર્શન થયાં. મહારાજ જમવાની તૈયારી કરતા હતા. સ્વામીએ બરફી ને અથાણું મહારાજને ધર્યાં. મહારાજ પ્રેમથી જમ્યા અને સ્વામીને પ્રસાદી આપી. સ્વામી તો અનિમિષ દૃષ્ટિએ મહારાજની મૂર્તિનું સુખ લઈ રહ્યા હતા. લાંબી મજલનો થાક ક્યાંય ઓસરી ગયો.

સુરતના હરિભક્તોનો સંદેશો મહારાજને આપ્યો એટલે મહારાજ ઢોલિયાથી ઊઠીને સ્વામીને બાથમાં લઈને મળ્યા. સ્વામી હરિભક્તોનાં નામ લેતા જાય ને મહારાજ મળતા જાય. એમ બાવીસ વાર ભેટ્યા. પછી મહારાજને બહુ શ્રમ ન પડે તે હેતુથી સ્વામીએ નામ સંભારવાં બંધ કર્યાં. સાથે આવેલ શાંતાનંદ મહારાજને મળવા નજીક આવ્યા. મહારાજ કહે કે ‘તમે પરાણે આવ્યો છો તેથી નહીં ભેટીએ.’

એટલે સ્વામીએ ભલામણ કરી કે ‘મારી સાથે બરણી ઉપાડી છે, સેવા ઘણી કરી છે માટે ભોટો તો સારું.’

પછી સ્વામીની ઈચ્છાથી મહારાજ ભેટ્યા ખરા પણ બોલ્યા કે ‘સ્વામીને બાવીસ વાર મળતાં કઠણ નથી પડ્યું તેટલું આ એક વાર મળતાં કઠણ પડે છે. કારણ કે આજ્ઞા વગર આવ્યા છો.’ એમ આજ્ઞાપાલનનો મહિમા જણાવ્યો.

પ્રસંગ - પ : ક્ષમાશીલ

ફરતાં ફરતાં કૃપાનંદ સ્વામી સાથે સ્વામી અને સંતો એક વખત શેત્રુંજી નદીને કાંઠે જૂના સાવર ગામે આવી પહોંચ્યા. ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસતો હતો. સંતો ગામમાં ઝોળી માગવા નીકળ્યા. તે ગામનો ધણી કાઠી દરબાર ઉગો ખુમાણ ભેખના શબ્દોથી ભરમાઈને સત્સંગનો દ્વેષી બન્યો હતો. તેને ખબર પડી કે ગામમાં સ્વામિનારાયણના મુંડિયા (સંતો) આવ્યા છે તેથી પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે ‘એ સાધુઓને ગામ બહાર કાઢો, છોકરાઓ ભેળા કરી તેમના ઉપર છાણ-કાંકરા નંખાવો જેથી ફરીને આ ગામમાં પગ મૂકે નહીં.’

દરબારનો હુકમ થતાં નોકરોએ ગામમાં ઝોળી માગતા સાધુઓને અટકાવ્યા ને તેમને ગામ બહાર ચાલ્યા જવા કહ્યું. સાધુઓ ગામ બહાર જવા માંડ્યા ત્યારે નોકરોએ છોકરાઓ પાસે તેમના ઉપર છાણ, કાંકરા, ધૂળ વગેરે નંખાવ્યાં અને માર પણ માર્યો. છતાં સાધુઓ કંઈ પણ બોલ્યા નહીં તેમજ કંઈ બૂરો વિચાર પણ મનમાં લાવ્યા નહિ.

નિર્વેરી અને કીડી જેવા જીવને પણ કદી ન દુખવનારા આ સંતો મહારાજનું ભજન કરતાં કરતાં ગામ બહાર આવી નદીકાંઠે ઝાડ નીચે બેઠા.

શી સહનશીલતા ! કદાચ શબ્દો સહન થાય, પણઆ તિરસ્કાર, માર કેમ સહી શકાય ?

गालिदानं ताडनं च कृतं कुमतिभिर्जनैः ।

क्षन्तव्यमेव सर्वेषां चिन्तनीयं हितं च तैः ।

મહારાજની આ આજ્ઞા સંતોએ યથાર્થ પાળી.

નદીકાંઠે ગામના માણસો પાણી ભરવા જતા હતા. તેમણે આ જોયું. તેથી અંદરોઅંદર કહેવા લાગ્યા : ‘અરે, દરબાર કેવો નિર્દય છે કે બાપડા સાધુઓને ગામ બહાર કાઢી આવું અપમાન કરે છે. પછી ભગવાન તેને દીકરો ક્યાંથી આપે ?’

સંતોએ આ સાંભળ્યું, સ્વામીને વિચાર આવ્યો કે ‘દરબારનો દ્વેષ અણસમજણનો છે. માટે તેમને ઘેર દીકરો થાય ને તે સત્સંગી થઈ આપણને દરબારમાં ઉતારે, એવો આપણે શુભ સંકલ્પ કરીએ.’ તેથી સૌએ ભેળા મળી સંકલ્પ કર્યો. સ્વામીની આવી શુદ્ધ ભાવનાથી સૌ સંતો પણ મનોમન રાજી થયા. આ પ્રમાણે ઉગા ખુમાણને આશીર્વાદ આપી સંતમંડળ ત્યાંથી બીજે ગામ ગયું.

પ્રસંગ - ૬ : અનાદિના સેવક (માંદા સાધુની સેવા)

વરતાલમાં એક વખત મહારાજની આજ્ઞાથી સ્વામી કેટલાક માંદા સાધુની સેવામાં રહ્યા. દરેકની રુચિ પ્રમાણે જમવાનું કરી આપે, સેવા કરે અને સહુની ગોદડીઓ પણ ધોઈ નાખે. આ જોઈ કેટલાક સાજાસારા સાધુઓએ પણ પોતાની ગોદડીઓ, માંદા સાધુઓની ગોદડીઓ ભેગી સ્વામીને ધોવા આપી. લગભગ અઢાર જેટલી ગોદડીઓ ભેગી થઈ હતી. તે ગોમતીમાં ધોઈ, બંને ખભા ઉપર ઊંચકી, સ્વામી મંદિરે આવતા હતા. પરિશ્રમથી પરસેવો અને સાથે ગોદડીઓનું પાણી, સ્વામીનાં અંગ ઉપર રેલાતાં હતાં. બરાબર તે જ વખતે મહારાજ વાસણ સુથારને ઘેર જમીને મંદિરના હનુમાનવાળા દરવાજે આવ્યા. સ્વામી તો મહારાજની મૂર્તિમાં વૃત્તિ પરોવી, અનિમિષ દૃષ્ટિએ દર્શન કરતાં ઊભા રહી ગયા. આથી મહારાજ પણ સ્વામીની પ્રેમદોરીએ બંધાયેલા ત્યાં જ ઊભા રહ્યા.

આ પ્રમાણે ભક્ત અને ભગવાનનું અલૌકિક દૃષ્ટિમિલન ચાલ્યું.

‘સાધુરામ ! ચાલશું હવે ?’ મહારાજે સ્વામીની રજા માગી. એટલે સ્વામીએ દૃષ્ટિ ખેંચી લીધી.

પછી મહારાજ સભામાં પધાર્યા, પણ એકદમ અકળામણ બતાવવા લાગ્યા. એટલે સેવકો મહારાજને પંખો નાખવા લાગ્યા, તો કોઈ ઠંડુ પાણી લાવ્યું. ત્યારે મહારાજ કહે : ‘મારે કાંઈ જોઈતું નથી પણ પેલા સાધુએ મારે માથે ભાર મૂક્યો છે તે લઈ લો.’

મહારાજે સ્વામી સાથે પોતાની એકતા જણાવી.

આ સાંભળી ભગુજી દોડ્યા અને સ્વામી પાસે જઈ એમના ખભા ઉપરથી ગોદડીઓ લઈ લીધી. તે મહારાજ પાસે લાવીને મૂકી. મહારાજે જેમની ગોદડીઓ હતી તેમને બોલાવ્યા. માંદા સાધુઓ પોતાની ગોદડીઓ લઈ ગયા પણ જે સાજા હતા તે શરમાઈને આવી શક્યા નહીં.

પછી મહારાજે સભા કરી મુક્તાનંદસ્વામી તથા બ્રહ્માનંદ સ્વામી વગેરે સંતોને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું : ‘આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કેવા સાધુ છે ?

‘એ તો બહુ સારા સાધુ છે. કીર્તનો બહુ મોઢે છે ને વાતો પણ કરે છે. સેવા પણ ખૂબ કરે છે ને તપસ્વી પણ ભારે છે.’ સદ્ગુરુઓ બોલ્યા.

‘એ તો તમે ઉપલ્યા ગુણ કહ્યા પણ એ તો બહુ સમર્થ સાધુ છે, કાં જે જેમ સાણસામાં સાપ પકડે તેમ અમારી મૂર્તિને ત્રણેય અવસ્થામાં એમણે ઝાલી રાખી છે.’ મહારાજે કહ્યું.

તે સાંભળી હિન્દુસ્તાની મહાનુભાવાનંદ સ્વામી કહે : ‘બેટીકા બાપ ! મહારજકુ ક્યું પકડા હૈ ? છોડ દો.’

ત્યારે મહારાજે એમને સમજાવ્યું : ‘એણે તો અમને અખંડ પકડી રાખ્યા છે. પરંતુ અમને તેનું દુઃખ થતું નથી. પણ એમની જેમ બીજાને અમારી મૂર્તિ પકડવી કઠણ છે. આ સાધુ તો અમારા અનાદિના સેવક છે. આ સાધુ દ્વારા જ અમારી સર્વોપરી ઉપાસના આખા સત્સંગમાં પ્રવર્તશે. આ સાધુ જેવો અમારો અદ્ભુત મહિમા જાણે છે તેવો બીજા જાણતા નથી. માટે આવા સાધુ પાસે સાજા સાધુ સેવા કરાવે, તે કેવું કહેવાય ?’

આ પ્રમાણે મહારાજે સૌ સદ્ગુરુઓને સ્વામીનો મહિમા સમજાવ્યો.

આ પહેલાં મુક્તાનંદ સ્વામી પોતાના પત્તરની પ્રસાદી સ્વામીને આપતા, પણ આ પ્રસંગ પછી સ્વામીનો મહિમા સમજાતાં એમણે સ્વામીના આગ્રહ છતાં પ્રસાદી આપવાનું બંધ કર્યું.

પ્રસંગ - ૭ : તમારામાં અખંડ રહ્યો છું

શ્રીજી મહારાજે પોતાના સ્વરૂપ અને ધામરૂપ પ્રમાણ કરેલા આ સંતવર્યને મહારાજ સાથે કેવી એકતા હતી તે મહારાજે અંતિમ સમયે પણ સૌને બતાવ્યું. મહારાજે મંદવાડમાં બ્રહ્માનંદ સ્વામીને બે મહિના સુધી પોતાની પાસે રાખી, સુખ આપ્યું.

પછી પોતે ધામમાં જવાનો સંકલ્પ કર્યો એટલે બ્રહ્માનંદ સ્વામીને બોલાવીને કહ્યું કે ‘તમે જૂનાગઢ જાઓ અને ત્યાંથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને અહીં મોકલો.’ કારણ મહારાજે સ્વામીને અગાઉ વચન આપેલું કે ધામમાં જતાં પહેલાં જરૂર તમને તેડાવીશું.

આવા દુઃખદ સમયે મહારાજથી છૂટા પડતાં બ્રહ્માનંદ સ્વામીને ઘણું વસમું લાગ્યું પણ આજ્ઞા થવાથી ન છૂટકે જવું પડ્યું.

બ્રહ્માનંદ સ્વામી જૂનાગઢ પહોંચ્યા ત્યારે સ્વામી પણ મહારાજની આજ્ઞાની વાટ જોઈને જ રહ્યા હતા. સંદેશો મળતાં તરત ગઢડા જવા ચાલી નીકળ્યા.

જેઠ સુદ છઠને દિવસે ગઢડા આવી પહોંચ્યા. મહારાજે ઘેરો મંદવાડ ગ્રહણ કરેલો તેથી કોઈને પણ પાસે જવાની બંધી હતી. પણ ‘સ્વામી આવે તો લઈ આવવા’ એમ મહારાજે સુરાખાયરને કહી રાખેલું.

સ્વામી આવ્યા એટલે તરત તેમને મહારાજ પાસે લઈ ગયા. મહારાજનાં દર્શન કરતાં સ્વામીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પછી દંડવત્ કરી ઢોલિયા પાસે નીચે બેઠા. મહારાજ અને સ્વામીની દૃષ્ટિ એક થઈ. સ્વામી સામું જોઈ મહારાજ બોલ્યા :

‘મીઠા વ્હાલા કેમ વિસરો, મારું તમથી બાંધેલ તન હો,
તરસ્યાને જેમ પાણીડું વ્હાલું, ભૂખ્યાને ભોજન હો... મીઠા.’

સ્વામીના અંતરમાંથી પણ એ જ ઊર્મિના સૂર નીકળતા હતા. તે પછી મહારાજે જૂનાગઢના સઘળા સમાચાર પૂછ્યા.

મહારાજે ધામમાં જવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો. તે પહેલાં ગોપાળાનંદ સ્વામીને બોલાવીને મહારાજે ભલામણ કરી હતી કે ‘તમને અમે બંને દેશના મોટેરા કર્યા છે, પણ અમારા અક્ષરધામ જે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને અમારે વિષે પ્રીતિવાળા રઘુવીરજી, એ બંનેનું તમે વિશેષ ધ્યાન રાખજો.’

તેમજ સ્વામીને પણ ભલામણ કરતાં કહ્યું કે ‘અમારે હવે આ લોકમાં રહેવું નથી. પરંતુ તમે અમારા સ્વરૂપનો પૂર્ણ મહિમા ફેલાવજો અને સૌ સત્સંગીઓને અલૌકિક આનંદ કરાવજો.’

આ રીતે પોતાની લીલા સંકેલી સંવત ૧૮૮૬ની જેઠ સુદ દશમની સવારે મહારાજ યોગકળાથી સ્વતંત્રપણે સ્વધામ પધાર્યા. સર્વત્ર શોક પ્રસરી ગયો. ગોપાળાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સૌને સાંત્વન આપ્યું. લક્ષ્મીવાડીમાં મહારાજના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

તે પછી સ્વામી ત્યાં બહિર્ભૂમિ જતા હતા. ત્યારે વાડીમાં પાણીના ધોરિયાની આસપાસ લીલી ધ્રોને કલકલ કરતી જોઈ સ્વામીના અંતરમાં ઉદ્ગાર થયો : ‘અહો ! આ ધ્રોનું જીવન જળ છે તે કેવી લીલી પલ્લવ છે. આપણું જીવન મહારાજ હતા તે ગયા!’ એ વિચારમાં સ્વામી ત્યાં મૂર્છાવશ થઈ પડી ગયા.

એકાએક મહારાજ ત્યાં દિવ્ય સ્વરૂપે પ્રગટ થયા અને સ્વામીને જાગ્રત કરતાં કહ્યું કે ‘સ્વામી ! શું હું ગયો છું ? હું તો તમારામાં અખંડ રહ્યો છું.’ એમ કહી મહારાજ અદૃશ્ય થઈ ગયા.

સ્થૂળ દેહે થયેલા મહારાજના વિરહથી ખિન્ન થયેલા સ્વામી, મહારાજનાં દર્શનથી અંતરમાં પુલકિત થઈ, મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે એકાંતિક ધર્મના પ્રવર્તન માટે તે ઘડીથી કાર્યરત થયા.

પ્રસંગ - ૮ : ખારા જીવને મીઠા કર્યા (મુંજો સૂરુ)

ગોંડળ પાસે લીલાખા ગામનો ચારણ મુંજો સૂરુ દારુ-માંસના ભક્ષણથી પાપી અને હિંસક બની ચૂક્યો હતો. કોઈ જીવની હિંસા કરવામાં તે ખચકાતો નહિ. આમ તો તે મેંગણીના દરબાર માનસિંહની કચેરીમાં સભાસદ હતો. તેની આ અમાનુષી પ્રવૃત્તિ પાછળ પણ ભીતરમાં મુશ્કુતા છપાયેલી હશે. એટલે એકવાર સ્વામી તેને ગામ પધાર્યા ત્યારે તેને બોલાવ્યો. તે સ્વામીનાં

દર્શને આવ્યો ખરો, પણ જોગીની દૃષ્ટિમાં તે દૃષ્ટિ પરોવી શક્ય નહીં, શરમિંદો બની ગયો.

પછી સ્વામીએ તેને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું, ‘જાણો છો, મુંજા સુરુ ! અફીણ એક કલ્પ સુધી, ભાંગ ત્રણસો કલ્પ સુધી અને દારૂ માંસ હજાર કલ્પ સુધી તેના પીનારને નરકમાં નાખે છે. બ્રહ્મા પણ જો સુરાપાન કરે તો તે અશુદ્ધ બની જાય.’ એમ કેટલીક દારૂ-માંસના નિષેધની વાત કરી.

‘સ્વામી ! અમારો ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે કે શિકાર કરવો, માંસ ખાવું, દારૂ પીવો. આ તમારી વાતો બ્રાહ્મણ, વાણિયા માટે હશે. અમે તો શાસ્ત્રનાં પોથીને અધર લટકાવી રાખીએ છીએ.’ મુંજા સૂરુએ જરા મિજાજથી કહી ઊંચું જોયું.

ત્યાં સ્વામીની દૃષ્ટિ એના ઉપર પડી અને તરત તેને સમાધિ થઈ. સમાધિમાં યમના દૂતો તેને યમપુરીમાં લઈ ગયા અને અત્યંત ત્રાસદાયી નરક યાતના તેણે જનરે નિહાળી. આ જોઈ તેનું શરીર ધ્રુજી ઊઠ્યું. એટલે સ્વામીએ તેને જગાડ્યો. મુંજા સૂરુને ખૂબ પશ્ચાતાપ થયો અને સ્વામીના ચરણમાં પડી માફી માગતાં ગદ્ગદ્ કંઠે તેણે કહ્યું, ‘સ્વામી ! જમપુરીનું દુઃખ સાચું છે. મારે આવી જમપુરીમાં ન જવું પડે તેવી દયા કરો !’

સ્વામીએ હસીને કહ્યું કે ‘વર્તમાન ધરાવી, શ્રીજી મહારાજનો આશ્રય કરો તો એ દુઃખ ટળે.’ એટલે તેણે વર્તમાન ધરાવી, કંઠી પહેરી. ત્યારથી પાપનો પર્વત મુંજો સૂરુ સત્સંગી થયો. આથી, ભરવાડોને ઘણો આનંદ થયો, કારણ કે તે રોજ તેમનાં ઘેટાં, બકરાં ઉઠાવી જતો.

એકવાર સ્વામી વગડામાં રાત રોકાયા હતા અને તાપણી કરી વાતો કરતા હતા. તે સાંભળી એક ભરવાડ ત્યાં આવ્યો અને પૂછવા લાગ્યો : ‘ઓલ્યા મુંજા સૂરુના ગુરુ તમે ?’ સ્વામીએ હસીને હા કહી. એટલે ભરવાડ તો સ્વામીના પગમાં પડી ગયો અને એકશ્વાસે બોલવા લાગ્યો : ‘તમે તો અમને ન્યાલ કરી દીધા. મુંજોસૂરુ તો જ્યારે અમારાં બકરાંનાં કે ઘેટાંનાં ટોળામાં પડતો, ત્યારે કેટલાંય બકરાં ને ઘેટાં ઉપાડી જતો. જ્યારથી તમે એને સત્સંગી કર્યો, ત્યારથી એનો ત્રાસ મટી ગયો. તમે ખરા સાધુ. આજથી તમે મારા ગુરુ.’

સ્વામીએ તેને વર્તમાન ધરાવ્યા. તે ‘સ્વામિનારાયણ સ્વામિનારાયણ’ બોલી શકતો નહિ પણ ‘ગુણાનંદ’ એમ બોલી માળા ફેરવતો.

પ્રસંગ - ૯ : દારિદ્ર ટાળ્યું

રાજકોટના કડિયા માવજી મિસ્ત્રીની આર્થિક સ્થિતિ અત્યંત દુર્બળ હતી. જૂનાગઢ સ્વામી પાસે આવી તેમણે પ્રાર્થના કરી. દયાળુ સ્વામીએ તેને બજારમાંથી થોડા દાળિયા-મમરા લાવવા કહ્યું. મંદિર બહાર તેમનો મુસલમાન મિત્ર મુસાભાઈ મળી ગયો. તેણે પણ માવજીને એક આનો આપ્યો અને સ્વામીની પ્રસાદી લાવી આપવા કહ્યું. માવાભાઈ તો બજારમાંથી બે આનાના દાળિયા-મમરા લઈ આવ્યા અને સ્વામી આગળ મૂક્યા. ઠાકોરજીને ધરાવી સ્વામી તેમાંથી બે દાણા જમ્યા અને થોડા સંતોને વહેંચ્યા. બાકીના માવજીને પ્રસાદી તરીકે આપ્યા અને અંતર્યામીપણે કહ્યું કે મુસાભાઈને પણ તેમાંથી પ્રસાદી આપશો. વળી, સ્વામીએ તેને કરાંચી જઈ કોંટ્રાક્ટનો ધંધો કરવાના આશીર્વાદ આપ્યા.

માવજી કહે કે ‘ત્યાં મારે કોઈની ઓળખાણ નથી.’

ત્યારે સ્વામી બોલ્યા કે ‘મારી ઓળખાણ છે ને !’

આથી, માવાભાઈને હિંમત આવી ગઈ પણ કરાંચી જવાનું ભાડું જ તેની પાસે નહોતું. સ્વામીએ તેને અંતર્યામીપણે જણાવ્યું કે ‘તારી ડોશીએ ઘંટી નીચે કુલડીમાં એકસો એક રૂપિયા દાટી રાખ્યા છે તે માગજે.’

સ્વામીએ ધંધામાં મુસાભાઈનો પણ ભાગ રાખવા માવજીને આજ્ઞા કરી. ભાવથી કરેલી મુસાભાઈની અલ્પ સેવાથી સ્વામી રાજી થઈ ગયા.

રાજકોટ જઈ માવાભાઈએ ડોશી પાસે પૈસા માગ્યા. પહેલાં તો ડોશીએ કહ્યું કે ‘મારી પાસે નાણાં છે જ નહીં.’

પછી માવાભાઈએ સ્વામીની આજ્ઞાની વાત કરી અને એંધાણી બતાવી એટલે ડોશીએ રૂપિયા કાઢી આપ્યા.

માવાભાઈ કરાંચી ઊતર્યા. ત્યાં બંદર ઉપર જ એક અંગ્રેજ સાહેબ મળી ગયો અને કોઈ જાતની ઓળખાણ વગર સામેથી તેણે બંદરનું મોટું કામ માવજી મિસ્ત્રીને આપ્યું. આમાં માવાભાઈ ઘણું કમાયા અને ધીરે ધીરે માવામુસાની કંપની જામી ગઈ. આમ, સ્વામીના આશીર્વાદથી માવજીમુસાની કંપની જામી ગઈ. આમ, સ્વામીના આશીર્વાદથી માવજીભાઈનું દારિદ્ર્ય ટળી ગયું અને પુષ્કળ પૈસા કમાયા, સત્સંગની ઘણી સેવા કરી.

પ્રસંગ - ૧૦ : માન અપમાનમે એકતા

સંવત ૧૮૨૨ની સાલમાં ચૈત્રી પૂનમના સમૈયા ઉપર સ્વામી વરતાલ પધાર્યા. સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મનો અવતાર છે એ વાતનો પ્રચાર સ્વામીની ઈચ્છાથી સત્સંગમાં પ્રાગજી ભક્તે શરૂ કર્યો હતો. આ વાત કેટલાકને રુચતી નહિ. એટલે આ સમૈયામાં સૌએ સ્વામીને ઠપકો દેવાનું વિચાર્યું.

પૂનમના દિવસે સવારની સભામાં શુક્રમુનિના શિષ્ય હરિસ્વરૂપદાસજીની શિખવણીથી ગઢડાના કરુણાનંદ બ્રહ્મચારીએ સભામાં કહ્યું કે ‘આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને બધા અક્ષર કહે છે પણ તેમને કોઈએ અક્ષર કહેવા નહીં.’

સ્વામી તો સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠા હતા. પછી સ્વામી ધીરગંભીર સ્વરે બોલ્યા કે ‘પ્રભુ તો એક શ્રીજી મહારાજ છે, બીજા કોઈથી પ્રભુ થવાશે નહીં. આપણે તો સાધુ છીએ. પણ જેટલામાં રાજાનું રાજ્ય, તેટલામાં રાણીનું રાજ્ય હોય. જેવો રાજાનો હુકમ ચાલે, તેવો રાણીનો હુકમ પણ ચાલે અને જેવો ભગવાનનો પ્રતાપ, તેવો સાધુનો પણ પ્રતાપ કહેવાય.’

આ સાંભળી કોઈ કાંઈ બોલી શક્યા નહીં. એક સીંજીવાડાના પ્રભુદાસે ઊભા થઈને સભામાં પડકાર કર્યો કે ‘આ રીતે સ્વામીને કહેવામાં શું કોઈની લાયકાત છે ?’

એટલામાં કોઈ આચાર્ય ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજને બોલાવી લાવ્યું અને શણગાર આરતીનો ડંકો વાગ્યો એટલે સૌ આરતીનાં દર્શને ગયા.

સ્વામી આચાર્ય મહારાજ સાથે મંદિરમાં દર્શને પધાર્યા. દર્શન કરી ઊતરતા હતા ત્યાં સામે માળી ગુલાબનો હાર અને ગજરા લઈને ઊભો હતો. આચાર્ય મહારાજની આજ્ઞાથી માળીએ ગુલાબનો હાર સ્વામીને પહેરાવ્યો. આચાર્ય મહારાજ ઉતારે પધાર્યા. સ્વામી સાધુની ધર્મશાળામાં જતા હતા ત્યાં સામે શુક્રમુનિના શિષ્ય હરિસ્વરૂપદાસ મળ્યા એટલે સ્વામીએ પોતાની કોટમાંથી હાર કાઢી તેને પહેરાવ્યો અને બોલ્યા :

‘હળદી જરદી નવ તજે, ખટરસ તજે ન આમ,
ગુણીજન ગુણકો નવ તજે, અવગુણ ન તજે ગુલામ.’
એમ કહી સ્વામી આગળ ચાલ્યા.

ત્યાં અદ્ભુતાનંદ સ્વામી, શુકસ્વામી તથા પવિત્રાનંદ સ્વામીએ સ્વામીને પોતાને આસને બોલાવી પૂજા કરી, ધોતિયાં ઓઢાડ્યાં અને સાકરનો પડો મૂકીને કહ્યું, ‘સ્વામી ! અમારું બોલ્યું માફ કરજો.’

માન-અપમાનના આવા પ્રસંગોમાં પણ સ્વામીની આવી સ્થિરતા જોઈ સદ્ગુરુઓને પ્રતીતિ થઈ કે સ્વામી ગુણાતીત ખરા ! સૌને અંતરમાં પરિતાપ થયો.

